

Monimuotoiset perheet -verkoston lausunto laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022vp)

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Monimuotoiset perheet -verkosto kiittää mahdollisuudesta tulla kuulluksi hallituksen esityksestä laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

Verkosto katsoo, että huolimatta tässä lausunnossa esitetyistä kriittisistä huomioista, laki on hyväksyttävä tällä hallituskaudella. Jos ja kun korjattavaa jää esimerkiksi alaikäisten asemaan liittyen, olisi eduskunnalle esitettävä ponsi, joka edellyttää lain uudistamisen jatkamista tulevalla hallituskaudella lausunnoissa ja kuulemisissa esiin nostettujen puutteiden osalta.

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset (1 §)

Hallituksen esitys ei huomioi alaikäien oikeutta sukupuolen vahvistamiseen. Tämä on esityksen keskeisin epäkohta ja pidämme tätä äärimmäisen ongelmallisena linjauksena. Hallituksen oman, valmistelun kuluessa teetetyn selvityksen¹ mukaan ehdottoman ikärajan asettamisen sijasta olisi ollut tarpeen punnita, miten mahdolliset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia.

Hallituksen esityksen sisältämä kategorinen ikäraja on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vastainen linjaus, johon on päädytty kestävämmillä perusteilla, joissa ei ole ensisijaisesti ajateltu lapsen etua.

Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on tuoreessa Suomelle osoitetussa List of Issues² kysynyt, millä keinoin Suomi tulee "varmistamaan lasten oikeuden sukupuoli-identiteettinsä oikeudelliseen tunnistamiseen, sekä uudistamaan lakia sukupuolen vahvistamisesta siten, että se varmistaa transsukupuolisten lasten oikeuden itsemäärittelyyn." (Kohta 3f.) Tämä ennakoii sitä, että komitealla on valmius antaa Suomelle huomautus tästä asiasta, mikäli selkeitä askeleita nykytilan korjaamiseksi ei oteta.

Nykytilanne kuormittaa lasten ja nuorten mielenterveyttä ja näkyy esimerkiksi kouluterveyskyselyn³ perusteella transnuorten muita nuoria huomattavasti heikompana hyvinvointina ja mielenterveyden ongelmina. Tämä vaikuttaa kielteisesti paitsi lapsiin ja nuoriin itseensä, myös heidän perheenjäseniinsä,

¹ Sanna Koulu: Selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, 11.2.2022. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/25ab4c83-56cb-4d70-84ec-4d0b8ff2476e/b8e00a7f-8122-4592-95fd-1f41bac45f02/MUISTIO_20220218103454.pdf

² Committee on the Rights of the Child: List of issues in relation to the combined fifth and sixth periodic reports of Finland. CRC/C/Fin/Q/5-6, julkaistu 22.10.2022

³ Satu Jokela, Pauliina Luopa, Anni Hyvärinen, Tupu Ruuska, Tuija Martelin, Reija Klemetti: Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. THL, Työpaperi 38/2020.

sillä mielenterveyteen ja hyvinvointiin liittyvät ongelmat lapsella heijastuvat myös muihin perheessä eläviin.

Käytännön ongelmia tuottavat nykytilanteessa esimerkiksi väärinsukupuolittaminen arjen ympäristöissä kuten koulussa, harrastuksissa, julkisissa liikennevälineissä, kaupassa pankkikortilla maksaessa, matkustaessa sekä joka kerta, kun pitää näyttää henkilöllisyystodistusta tai Kela-korttia. Jokainen näistä tilanteista on nuorelle muistutus siitä, että hänen oma kokemuksensa sukupuolesta ei ole yhteiskunnan silmissä hyväksytty eikä validi.

Monimuotoiset perheet -verkosto ehdottaa, että eduskunta tekisi lain käsittelyvaiheessa ponnin, jonka mukaan tulevan hallituksen tulee valmistella lakiin sukupuolen vahvistamisesta alaikäisten oikeudet ja hyvinvointi huomioiva uudistus.

Kiitettävää hallituksen esityksessä on, että hedelmättömyysvaatimuksesta oltaisiin esityksen mukaan luopumassa. Samoin kannatettavaa on, että henkilön puolison suostumusta ei tarvittaisi enää missään tilanteessa sukupuolen vahvistamiseksi.

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus ja sen käsittely (2 §)

Hakemusmenettely ja harkinta-aika ovat itsemääräämisoikeuden kannalta kummallinen sääntelytapa. Jotta sukupuolen vahvistamiseen olisi aidosti itsemääräämisoikeus, tulisi harkinta-aika ja hakemusmuoto poistaa ja tehdä sukupuolesta ilmoitusasia. Ilmoitukseen joka tapauksessa tuleva käsittelyaika vastaisi käytännössä harkinta-ajan tarkoitusta.

Jos harkinta-ajassa halutaan pitäytyä, sitä tulisi lyhentää esimerkiksi viikkoon.

2§ 4 mom. mukaan Digi- ja väestötietoviraston on ilmoitettava sukupuolen vahvistamisesta henkilön puolisolalle. Monimuotoiset perheet -verkosto pitää tätä ilmoitusvelvoitetta turhana ja esittää, että 2§ 4 mom. poistetaan perusteettomana.

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset (3 §)

Esitetty lainsäädäntö poikkeussäännöksineen on esimerkki siitä, miten monimutkaiseen sääntelyyn joudutaan, kun lainsäädännössä säilytetään sukupuolittuneita rakenteita. Tulevaisuudessa tulisi pyrkiä siihen, että kaikki sääntely on lähtökohtaisesti sukupuolineutraalia, jolloin sitä voidaan soveltaa myös transihmisten kohdalla ilman erillisiä ja monimutkaisia poikkeussäännöksiä.

Osaan lisääntymisterveyttä koskevaa lainsäädäntöä olisi tehtävä sukupuolittamisesta luopumisen lisäksi perusteellinen kokonaisuudistus.

Näistä esityksen mainitsevat hedelmöityshoitolaki ja aborttilaki ovat tärkeitä esimerkkejä. Lainsäätäjän olisikin käynnistettävä hedelmöityshoitolain kokonaisuudistus niin pian kuin mahdollista. Hedelmöityshoitolaissa on lukuisia muitakin yhdenvertaisuuden esteitä kuin sukupuolittavat käytännöt.

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset vanhemmuuteen (4 §)

Esityksen keskeisin ongelma vanhemmuuteen liittyvissä kysymyksissä on se, että sen mukaan vanhemmuusmerkinnät tehdään väestötietojärjestelmään myös jatkossa sukupuolitettuna (isä/äiti). Väestötietojärjestelmä sisältää jo nykyisellään tiedon vanhemman sukupuolesta sekä perheoikeudellisen aseman määräytymistavasta, esim. synnyttämisestä, adoptiosta tai tunnustamisesta. Ne tilanteet, joissa on tarve palata perheoikeudellisen aseman määräytymiseen nimenomaan suhteessa sukupuoleen, ovat äärimmäisen harvinaisia ja tarvittavat tiedot voidaan järjestelmästä etsiä tarvittaessa yhdistämällä eri tietoja.

Nyt vanhemmuusmerkintöjen sukupuolittaminen johtaa hankalasti sovellettavaan ja vaikeasti ymmärrettävään sääntelyyn, joka voi lisäksi johtaa myös edelleen siihen, että vanhemman transtausta paljastuu lapsen tietoja käsitteleville tahoille.

Monimuotoiset perheet -verkosto ei aja kategorista käsitteistä isä ja äiti luopumista arjen vanhemmuudesta puhuttaessa. Lainsäädännössä niistä sen sijaan voitaisiin hyvin luopua ilman, että siitä olisi merkittäviä sosiaalisia seurauksia.

Jos vanhemmuuden sukupuolittaminen nähdään kuitenkin tarpeelliseksi säilyttää, on sukupuolimerkintään liittyvää logiikkaa korjattava. Hallituksen esityksen mukaan vanhemmuus vahvistetaan pääsääntöisesti syntymässä vahvistetun sukupuolen mukaan. Vain hedelmöityshoidoille annetun suostumuksen perusteella vanhemmuus vahvistettaisiin vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Näin ollen suurimmassa osassa tilanteista transtaustaisen vanhemman sukupuoli tulisi väärin vahvistetuksi, ja jouduttaisiin korjaamaan jälkeenpäin.

Esitämme, kuten Sateenkaariperheet ry on myös lausunnossaan esittänyt, että vanhemmuusnimike kirjattaisiin lähtökohtaisesti aina vahvistetun sukupuolen mukaisesti, mikä vastaisi hallituksen esityksen oikeusvaikutusten perussääntöä.

Vanhemmuusnimikkeen muuttaminen (5 §)

On hyvä, että vanhemmalla on mahdollisuus muuttaa vanhemmuusnimikettään omalla ilmoituksella ja että muutoksen voi tehdä takautuvasti myös olemassa olevien lasten kohdalta. On myös hyvä, että eri lasten osalta vanhemmuusnimike voi olla eri. Tällaiset ratkaisut ovat omiaan

tukemaan vanhemman itsemäärittelyä ja toisaalta mahdollistamaan lasten yksilöllisten tilanteiden mukaisen harkinnan.

On kuitenkin ongelmallista, että vanhemmuusnimikkeen ohella väestötietojärjestelmään jää edelleen näkyviin tietoja, jotka paljastavat vanhemman transtaustan heille, jotka pääsevät näihin tietoihin käsiksi.

Sateenkaariperheet ry:n kirjallisessa lausunnossa valiokunnalle on erinomaisesti perusteltu sitä, miksi näiden tietojen näkyminen järjestelmässä sukupuolitettulla tavalla ei ole tarpeellista. Esitämme Sateenkaariperheet ry:n tavoin, että jos sukupuolittuneita nimikkeitä ei voida muuttaa, rajataan voimakkaasti sitä joukkoa, joka pääsee käsiksi näihin tietoihin. Transtausta on äärimmäisen arkaluontoinen tieto ja sitä on suojattava asianmukaisesti.

Pääsy vanhemmuussuhteen syntymisen perustetta koskevaan tietoon tulisi rajata vain niille viranomaistahoille, joiden on välttämätöntä saada tietoon oikeudellisen vanhemmuussuhteen syntymisen peruste. Näitä viranomaisia ovat esimerkiksi lastenvalvojat, joissain tilanteissa mahdollisesti kuntien tai hyvinvointialueiden sosiaalilautakuntien valmistelevat toimihenkilöt, sekä käräjäoikeuksissa tai muissa oikeusasteissa vanhemmuuteen liittyviä tapauksia käsittelevät tuomarit ja notaarit. Muut, edes viranomaistahot, eivät tarvitse tätä tietoa toiminnassaan eikä heillä siksi tule olla siihen pääsyä.

Henkilöllä itsellään tai hänen perikuntansa edustajalla tai muulla perintöä käsittelevällä taholla voi olla tarve saada Väestörekisteristä virkatodistus, jossa selviää vanhemmuuden vahvistamisen peruste. Tämän olisi oltava mahdollista myös jatkossa.

Vaikutusarvioinnit

Esityksessä ja erillisenä selvityksenä tehdyn lasten ihmisoikeuksien kannalta suoritettun arvioinnin perusteella on ilmeistä, että esitys ei huomioi lapsen etua. Tämä on, kuten alussa on todettu, esityksen suurin yksittäinen puute. Se osoittaa myös, että lainvalmistelun lähtökohtana on ollut lapsen edun sijasta etukäteen päätetty linjaus, joka johtaa lasten ja nuorten kannalta huonoon lopputulokseen.

Tämän esityksen valmisteluprosessi on surullinen esimerkki siitä, mitä tapahtuu kun lapsivaikutusten arviointia ei sisällytetä esityksen valmisteluun heti alkuvaiheessa, eikä valmistelussa ole valmiutta huomioida lapsivaikutusten arvioinnin perusteella havaittuja ongelmakohtia.

Laki äitiysavustuslain 1 ja 2 §:n muuttamisesta

Monimuotoiset perheet -verkosto näkee, että samalla kun äitiysavustuslakia muutetaan, olisi ollut syytä tarkastella lain sisällön ja äitiysavustuksen nimen muuttamista siten, ettei kyseessä ole vain äideille vaan ennen kaikkea lapselle ja koko perheelle suunnattu avustus.

Äitiysavustuksen ongelma on tällä hetkellä sukupuolittuneen nimen lisäksi myös konkreettisesti se, että jos lapsen synnyttäjä ei ole suomalaisen sosiaaliturvan piirissä, perhe ei saa äitiysavustusta, vaikka lapsen isä olisi suomalainen ja lapsi syntyisi Suomessa.

Lisätietoja:

Anna Moring
Johtava asiantuntija
Monimuotoiset perheet -verkosto
050 3750832
anna.moring@monimuotoisetperheet.fi

Monimuotoiset perheet -verkosto

on kymmenen suomalaisen perhejärjestön yhteistyöverkosto, johon kuuluvat Adoptioperheet ry, Familia ry, KÄPY – Lapsikuolemaperheet ry, Lapsettomien yhdistys Simpukka ry, Perhehoitoliitto ry, Sateenkaariperheet ry, Suomen Monikkoperheet ry, Suomen nuoret lesket ry, Suomen Uusperheiden Liitto ry ja Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry.

www.monimuotoisetperheet.fi